

**EVALUACIJA
EFEKATA
PREDMETA
GRAĐANSKO
VASPITANJE
- 10 GODINA POSLE -**

*GLAVNI
NALAZI*

SADRŽAJ:

1. PREDMET I CILJEVI STUDIJE	2
2. METOD	2
2.1. Upitnici	2
2.2. Uzorak	3
3. REZULTATI	3
3.1. Učenici i učenice	3
3.1.1. Poznavanje relevantnih sadržaja iz GV	3
3.1.2. Stavovi prema GV	5
3.1.3. Stavovi i vrednosti	6
3.2. Nastavnici i nastavnice	7
3.3. Direktori/ke	8
3.4. Opšta populacija	9
4. ZAKLJUČAK	11

1. PREDMET I CILJEVI STUDIJE

Predmet ovog istraživanja je evaluativna analiza efekata predmeta Građansko vaspitanje (u daljem tekstu GV) i sticanje uvida u eventualne promene ovih efekata kroz poređenje sa rezultatima slične studije sprovedene deset godina ranije (2009. g.). U cilju obuhvatne analize statusa ovog predmeta i njegovih efekata na znanje i stavove učenika, podaci su prikupljeni iz različitih izvora, prvenstveno od samih učenika/ca završnih razreda srednjih škola, zatim nastavnika/ca GV, kao i direktora/ki škola u kojima je istraživanje sprovedeno.

Ciljevi istraživanja se, u skladu s tim, odnose na ispitivanje: (1) *znanja učenika/ca* relevantnih za predmet GV; (2) *stavova učenika/ca* prema ovom predmetu; (3) *stavova učenika/ca* prema demokratskim vrednostima i njihove spremnosti na društvenu participaciju; (4) *stavova nastavnika/ca* prema GV i predloga za njegovo unapređenje; (5) *stavova nastavnika* prema demokratskim vrednostima; (6) *stavova direktora/ki* srednjih škola prema GV; (7) komparativnu analizu stavova i vrednosti učenika, kao i nastavnika i direktora u odnosu na stavove opšte populacije; (8) poređenje aktuelnih nalaza sa nalazima evaluativne studije sprovedene pre 10 godina.

2. METOD

2.1. Upitnici

Za prikupljanje podataka korišćeni su upitnici koji su posebno konstruisani za svrhu ove evaluacije. Primenjena su četiri upitnika, prilagođena različitim kategorijama ispitanika: (1) učenicima/cama srednjih škola, (2) nastavnicima/cama GV i (3) direktorima/kama škola, kao i (4) opštoj populaciji. Upitnici su iz tog razloga različite dužine, obima ispitivanja i sadržaja pitanja, ali obuhvataju i neke zajedničke teme. *Upitnik za učenike/ce* se sastojao od 54 pitanja i pokrivaio je 4 celine: znanja sa GV, stavove prema GV, društvene stavove i participaciju i demografske podatke.

Upitnik za nastavnike/ce sastoji se od 16 pitanja, takođe grupisanih u nekoliko tematskih celina: stavovi prema GV, predlozi za unapređenje GV i vrednosti nastavnika/ca i demografski podaci.

Upitnik za direktore/ke sadrži ukupno 11 pitanja i pokrivaio je stavove direktora/ki prema GV, građanski aktivizam direktora/ki i demografske podatke.

Upitnik za opštu populaciju sadržao je 3 pitanja i nekoliko potpitanja o oceni važnosti tema koje se izučavaju unutar GV i stavovima prema GV.

Lični podaci nisu prikupljeni.

2.2. Uzorak

Ispitanici u ovom istraživanju, učenici/e, nastavnici/e i direktori/ke, su iz 20 srednjih škola koje pokrivaju četvorogodišne i trogodišnje srednje škole na celoj teritoriji Srbije. Uzorak škola je bio prigodan, a selekcija škola je obavljena u saradnji istraživačkog tima sa NGO Građanske inicijative vodeći računa o tome da se pokrije što šira teritorija Srbije, da raspodela po tipu škole bude ujednačena, a nastojalo se i da u uzorak delom uključimo one škole u kojima je izvedena prethodna evaluativna studija iz 2009. godine. Ukupan uzorak uključuje ukupno 1073 učenika i učenica (58% devojaka i 42% mladića; 26% mladih iz gimnazija, i 74% učenika/ca srednjih stručnih škola), ukupno 36 nastavnika (17%) i nastavnica (83%) GV i 20 direktora/ki srednjih škola (36% žena, 64% muškaraca). Ispitivanje stavova opšte populacije prema GV realizovan je od strane IPSOS marketinške agencije na reprezentativnom uzorku od 1076 punoletnih građana Srbije.

3. REZULTATI

3.1. Učenici i učenice

3.1.1. Poznavanje relevantnih sadržaja iz GV

U celini posmatrano, **stepen poznavanja gradiva koji su mladi pokazali nije zadovoljavajući** jer na preko polovine pitanja manje od polovine učenika i učenica daje tačan odgovor (tabela 1). Učenici/ce su najmanje ovladali pojmovima koji se tiču različitih vrsta negativnih međugrupnih odnosa (npr. etnocentrizam, rasizam i slično), suštinom delatnosti raznih međunarodnih organizacija (poput OSCE, IMF itd.), kao i raznim pitanjima građanskog aktivizma, uloge građana/ki u demokratskom društvu i slično. Učenici/ce su, s druge strane, dobro ovladali onim temama (npr. podela vlasti) koje su deo i nekih drugih obaveznih predmeta u školi (poput Sociologije i Ustav i pravo građana).

Najzad, iako opšti nivo znanja nije na zadovoljavajućem nivou, deluje ohrabrujuće podatak da su **mladi u ovom istraživanju pokazali bitno više nivoe znanja od njihovih vršnjaka iz 2009. g.** Učenici i učenice su na veliku većinu pitanja u većem broju tačno odgovorili 2019. godine (grafik 1). Postoji zapravo samo šest pitanja gde je postignuće bilo bolje 2009. g. i samo dva pitanja sa osetnijim padom u nivou znanja. S druge strane, postoji 21 pitanje na koje 10 i više odsto učenika i učenica daje tačan odgovor u ovom nego u prethodnom istraživanju.

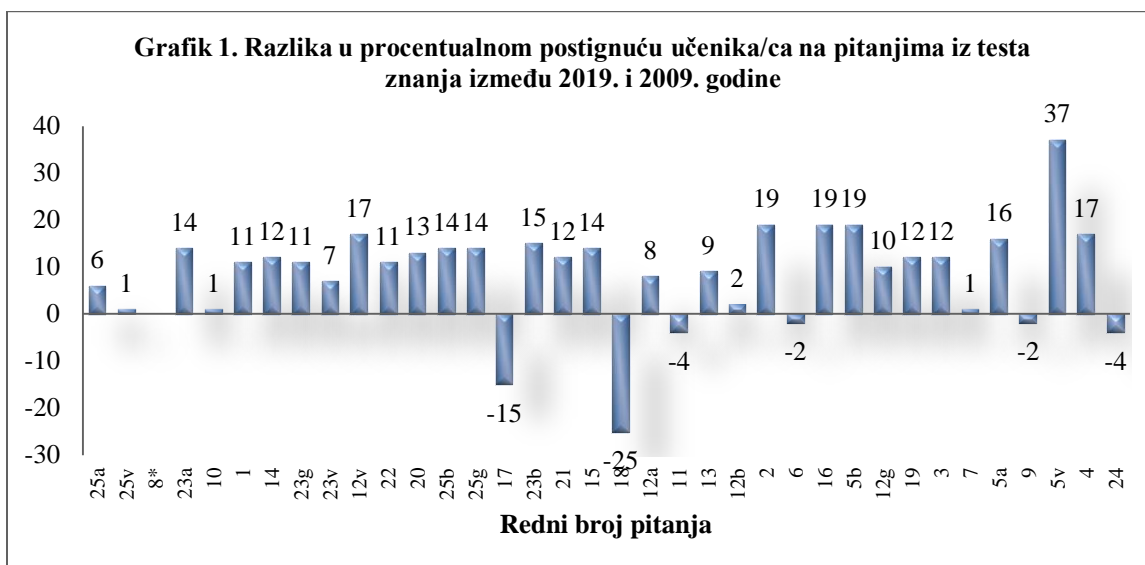
- EFEKTI PREDMETA GRADANSKO VASPITANJE: GLAVNI NALAZI -

Tabela 1. Procenat tačnih odgovora na pojedinačnim pitanjima u testu znanja u dva istraživanja

Broj pitanja	Sadržaj pitanja	Procenat tačnih odgovora 2019.	Procenat tačnih odgovora 2009.
25a	Kako se naziva fenomen kada se veruje da je naša kultura je superiorna nad kulturom X.	13	7
25v	Kako se naziva fenomen kada se veruje da je kultura X nema prave vrednosti	18	17
8	Šta se od sledećeg prvenstveno odnosi na političku aktivnost građana kada je u pitanju položaj omladine u društvu?	19	/
23a	Koja je osnovna delatnost međunarodne organizacije OSCE?	23	9
10	Koje je načelo ključno za rad nevladinih organizacija?	23	22
1	Šta je od sledećeg tačno samo za građane demokratske države?	26	15
14	Na koji način demokratska vlast najbolje štiti političke interese svojih građana?	28	16
23g	Koja je osnovna delatnost međunarodne organizacije WTO?	33	22
23v	Koja je osnovna delatnost međunarodne organizacije IMF?	34	27
12v	U kojoj vrsti društvenog uređenja karakteristično da je vlast koncentrisana u jednom vođi ili stranci?	35	18
22	Evropski sud za ljudska prava je ustanova:	35	24
20	Šta je od navedenog međunarodni pravni instrument zaštite ljudskih prava?	35	22
25b	Kako se naziva fenomen kada se veruje da je kultura X predstavlja pretnju našoj kulturi.	38	24
25g	Kako se naziva fenomen kada se veruje da je kultura X doprinosi našoj kulturi	39	25
17	Grupa diplomiranih studenata Biološkog fakulteta koji žive u zagađenom području osnovala je organizaciju za zaštitu okoline. Njihova organizacija je:	41	56
23b	Koja je osnovna delatnost sledeće međunarodne organizacije UNESCO?	42	27
21	Kad se od manjine očekuje da prihvati kulturu dominantne grupe u nekom društvu, to nazivamo:	43	31
15	Kakvo političko uređenje ima zemlja u kojoj nema političkih stranaka, vlast je u rukama jedne osobe pri čemu građani svake četiri godine izlaze na izbore i izborima daju legitimitet vođi.	44	30
18	U koju grupu prava spada sloboda okupljanja?	46	71
12a	U kojoj vrsti društvenog uređenja karakteristično da je naglasak na slobodi pojedinca?	47	39
11	Vladavina zakona znači:	50	54
13	U kojem slučaju demokratska vlast može ograničiti slobodu medija?	50	41
12b	U kojoj vrsti društvenog uređenja karakteristično da je vladar iznad zakona?	52	50
2	Kad za nekoga kažemo da poseduje građanske vrline, pod tim prvenstveno mislimo:	53	34
6	Zašto je u demokratiji nužno imati više od jedne političke stranke?	53	55
16	Šta je prvenstveni zadatak ombudsmana?	54	35
5b	Iza pojedine grane vlasti izaberi i dopiši broj pod kojim je opisana njena funkcija: Vlada	56	37
12g	U kojoj vrsti društvenog uređenja karakteristično da je naglasak na učestvovanju građana?	56	46
19	Šta znači pravo na rad?	57	45

- EFEKTI PREDMETA GRADANSKO VASPITANJE: GLAVNI NALAZI -

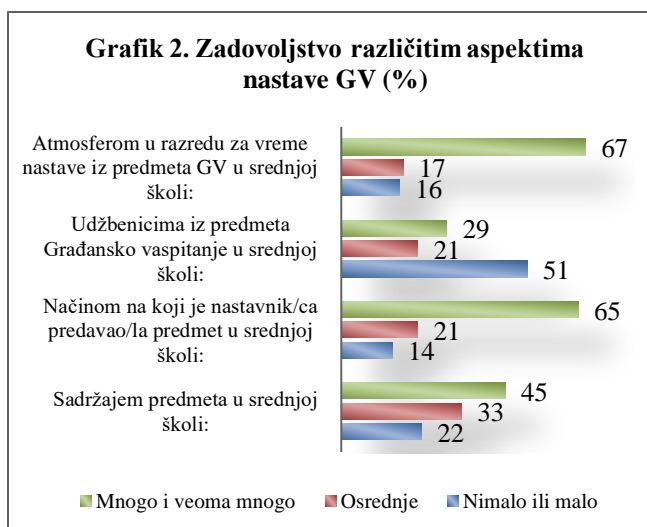
3	Izraz 'demokratska vlast je ograničena' znači da je vlast:	60	48
7	Osim što su opšti i regularni, koje od navedenih karakteristika demokratskih izbora su najvažnije?	61	60
5a	Iza pojedine grane vlasti izaberi i dopiši broj pod kojim je opisana njena funkcija: Parlament	62	46
9	Šta je najvažnija uloga civilnog društva?	63	65
5v	Iza pojedine grane vlasti izaberi i dopiši broj pod kojim je opisana njena funkcija: Pravosuđe	66	29
4	Izraz 'podela vlasti', znači:	68	51
24	Sloboda veroispovesti znači:	78	82

3.1.2. Stavovi prema GV

U vezi sa stavovima mladih prema predmetu GV, **preovladava zadovoljstvo različitim aspektima nastave, posebno kada je reč o atmosferi na času i kompetencijama nastavnika** (grafik 2).

Učenici procenjuju da su kroz predmet GV naučili mnogo o temama koje su vezane za značaj poštovanja zakona (68%), ali i o svojim pravima i odgovornostima u školi (68%).

- EFEKTI PREDMETA GRADANSKO VASPITANJE: GLAVNI NALAZI -

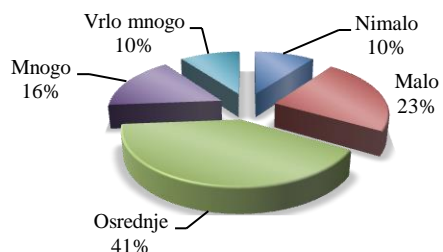
Nastavnici GV su u radu najviše podsticali pluralizam (77%) i slobodu mišljenja (78%), a najmanje direktnu participaciju učenika u nastavi (npr. kritičko mišljenje – 56%). Predavanje (63%), debata (55%) i diskusija (58%) kao najčešće metode nastave o kojima učenici/e svedoče potvrđuju ovaj podatak. **Atmosfera na časovima je izrazito pozitivno ocenjena** - kao prijateljska (84%), opuštena (73%), puna saradnje (67%). Značajan podatak je i procena učenika o **uticaju tema iz GV na razvoj njihovih ličnih karakteristika** u pogledu značaja argumentovanog iznošenja ličnih stavova (61%), razvoj spremnosti za prihvatanje odgovornosti (61%), samostalnosti u donošenju odluka (53%) i unapređenju saradnje sa drugima prilikom rešavanja problema (53%). Najčešći predlozi za poboljšanje nastave GV od strane učenika/ca su veće korišćenje savremenih medija i interneta (33%), davanje učenicima više mogućnosti da utiču na školsku politiku i praksu (27%) i više bavljenja društveno važnim i kontroverznim temama (26%).

3.1.3. Stavovi i vrednosti

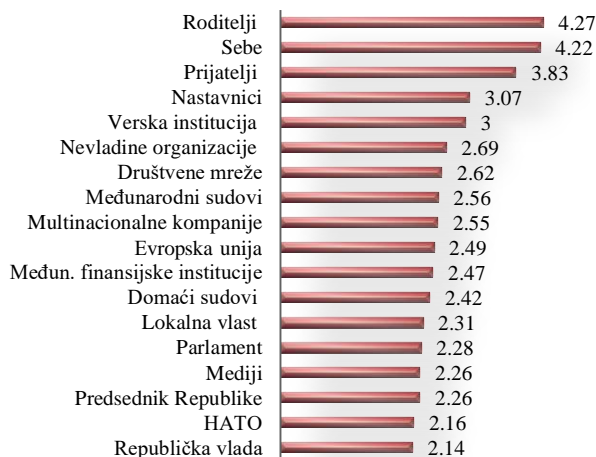
Učenici i učenice su **osrednje upoznati sa aktuelnim političkim zbivanjima** (grafik 3). Glavni kanali informisanja koji koriste su internet (75%) i televizija (53%), dok predmet GV ne smatraju značajnim izvorom informacija o politici (40%). Učenici **nisu zainteresovani za politička zbivanja i društveni angažman**. Ne koriste mehanizme predstavničkog sistema, ne učestvuju u humanitarnim aktivnostima (ukoliko nisu usmerene na krug najbližih ljudi). U zamišljanju lične budućnosti, društveni i politički angažman zauzima vrlo malo mesta.

Učenici/ce **pokazuju veoma nisko poverenje u institucije državne i lokalne vlasti** (grafik 4), a najviše poverenja imaju u sebe, porodicu, prijatelje i versku instituciju. Prema mišljenju učenika, za demokratiju je važno pre svega da su građani/ke politički obrazovani (57%), a skoro polovina njih misli i da je bitno da političke stranke imaju različite stavove o

Grafik 3. Koliko si informisan/a o političkim zbivanjima u zemlji? (%)

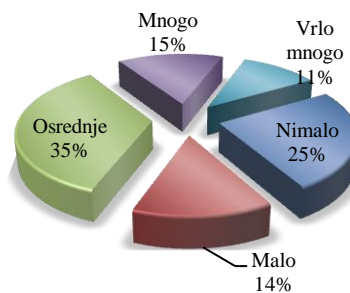
Grafik 4. Poverenje u pojedince, grupe i institucije (prosek na skali od 1 do 5)

- EFEKTI PREDMETA GRADANSKO VASPITANJE: GLAVNI NALAZI -

društvenim problemima (46%) i da na vrhu društvene lestvice budu najuspešniji (47%). Najznačajnije lične vrednosti mladih su lična sloboda (87%), pravda (88%), porodica (87%), prijatelji (88%), privatnost (85%) i slobodno vreme (86%). Socijalna distanca prema pripadnicima drugih etničkih i manjinskih grupa generalno nije izražena, ali postoji prema Albancima (36% ne prihvata odnos prijateljstva), pripadnicima LGBT populacije (41%), osobama obolelim od SIDE

Grafik 5. Koliko je po tvom mišljenju za Srbiju važno da postane članica Evropske unije?

(40%). **Mladi su, najzad, u dobroj meri “evroskeptici”.** Manjina mladih smatra da je ulazak Srbije u EU bitna stvar (grafik 5), dok se teško mogu izdvojiti neke, za mlade, nesporne dobre strane tog procesa, osim unapređenja odnosa sa drugim državama (49%), povećanja kvaliteta obrazovanja (42%) i stepena zaposlenosti (44%). Strah od velikih kompanija (44%) i inostranog kapitala/vlasništva u nacionalnim bogatstvima (40%) jesu aspekti priključenja EU koji najčešće brine mlade.

3.2. Nastavnici i nastavnice

Nalazi o odnosu nastavnika prema predmetu GV su u dovoljnoj meri jednoznačni. Nastavnici su **zadovoljni sadržajem predmeta, i veruju u vrednosti i korisnost samog gradiva**, a kao dva aspekta koja se ističu kao najpozitivnija su korisnost sadržaja za učenike (75%) i odnos direktora škole prema predmetu GV (81%). S druge strane, nastavnici/e su u najvećoj meri **nezadovoljni nedostatkom udžbenika** kao osnovnog didaktičkog sredstva. Kada procenjuju kvalitet elemenata nastave, korisnost sadržaja i mogućnosti predmeta GV, nastavnici pokazuju pretežno zadovoljstvo svakim aspektom, u proseku 3.7 (na skali od 1 do 5). Mogućnosti za razvoj kritičkog mišljenja (88%) i podsticanja učenika/ca na diskusiju (82%) izdvojene su kao najpozitivnije ocenjeni elementi predmeta GV. Najčešća metoda nastave koju nastavnici/e primenjuju su diskusija (92%), koja je i po učeničkim procenama najzastupljenija i najpopularnija, kao i i debata (81%). Atmosfera na časovima GV je, po procenama nastavnika, opuštena (92% to izjavljuje), saradnička (82%) i prijateljska (91%), a odmah zatim i radna i motivišuća.

- EFEKTI PREDMETA GRAĐANSKO VASPITANJE: GLAVNI NALAZI -

Predlozi za unapređenje nastave i samog predmeta (grafik 6) idu pre svega u smeru **sistemske podrške za sam predmet**. Na prvom mestu, ističe se neophodnost promocije predmeta na nivou nadležnog ministarstva (61%), odnosno prepoznavanje predmeta kao važnog kroz dodeljivanje statusa obaveznog predmeta (44%). Prostor za poboljšanje takođe vide i u uključivanju nekih nepokrivenih sadržaja, kao što su pre svega digitalne tehnologije, internet i društvene mreže i sa tim povezana ponašanja.

Nastavnici/e su aktivni u različitim aspektima kada je u pitanju građanska uloga u okviru škola, a kao najčešću aktivnost navode podržavanje učenika i njihovih inicijativa (79%), kao i pokretanje humanitarnih akcija (36%). Slično, nastavnici i sami dele iste vrednosti koje predaju. Većina pobrojanih je ocenjena kao visoko značajna, na prvom mestu su lična sloboda, pravda, privatnost i prijatelji (prosek iznad 4.8 na petostepenoj skali), a u kategoriju manje bitnih spadaju nacionalna pripadnost, pripadnost evropskoj kulturi, tradicija i društveni status (prosek ispod 4).

3.3. Direktori/ke

Kao i među nastavnicima i nastavnicama, i direktori/ke ispoljavaju generalno pozitivan odnos prema GV. Sve ponuđene teme koje su inače deo sadržaja nastave GV smatraju važnim od strane barem 90% direktora/ki. Dve trećine njih (66%) smatra da bi GV trebalo **da bude obavezan predmet**, kao i da bi sadržaji ovog predmeta trebalo da budu ugrađeni i u ostale predmete (67%). Ispoljeno je i visoko zadovoljstvo onime što deca uče na GV i ocenjeno da su ta znanja veoma korisna.

Grafik 7. Predlozi za unapređenje GV (%)

Grafik 6. Nastavnički predlozi za unapređenje nastava GV (%)

- EFEKTI PREDMETA GRADANSKO VASPITANJE: GLAVNI NALAZI -

Ako postoji nešto čime su nezadovoljni, to je zapravo, po sudu direktora/ki, **nezadovoljavajući odnos drugih aktera obrazovnog procesa prema GV**. Po mišljenju direktora, odnos roditelja (22% zadovoljnih direktora/ki), drugih nastavnika (45%), i pre svega nadležnog ministarstva prema GV (47%) nije zadovoljavajući. U skladu s tim su i preporuke (grafik 7) da bi poboljšanju nastave GV doprinela promocija predmeta na svim nivoima, bolja saradnja sa stručnjacima iz oblasti i obuke za nastavnike/ce. Direktori su generalno spremni da podrže učeničke inicijative za realizaciju raznih akcija, a, pored toga, skloni i da ih sami pokrenu, što je od posebnog značaja s obzirom na poziciju na kojoj se nalaze.

3.4. Opšta populacija

Svrha ispitivanja opšte populacije je za cilj imalo da se bolje opiše i razume društveni kontekst u kome se održava nastava GV, a pre svega stavovi opšte populacije. Prikupljeni su podaci o važnosti samog predmeta, zatim procene važnosti pojedinačnih tema koje su sadržaj GV (grafik 8), kao što su primera radi demokratija, nenasilno rešavanje konflikata, građanska participacija i slično, i na kraju opšti odnosi prema predmetu GV. Uzorak je bio reprezentativni.

Obaveštenost građana Republike Srbije o tome da je predmet GV deo obrazovnog programa je **visoka, ali je daleko od apsolutne**: 77% ispitanih zna da postoji predmet GV, a od preostalih 23% građana i građanki koji ne znaju za predmet, najviše je penzionera, kao i ispitanika sa osnovnim i nižim obrazovanjem. Ubedljivo najbolje su obavešteni mladi od 18 do 29 godina – čak 91% zna za predmet, budući da su ga, makar neki od njih, i slušali u toku školovanja, a slede ih zaposleni, od kojih 86% jeste obavešteno. Što se tiče procene važnosti postojanja GV kao predmeta, **58% ispitanika ocenjuje ovaj predmet važnim**, 12% ga smatra nevažnim, a čak 22% je neodlučno.

Stavovi prema predmetu GV. Opšte uzev, **stavovi u populaciji** prema predmetu GV mogu da budu označeni kao **umereno pozitivni**, odnosno više pozitivni nego negativni (tabela 2). Učestalost pozitivnih stavova prema različitim aspektima predmeta se kreću u rasponu od 36.6 %, koliko smatra da je GV pozitivno doprinelo razvoju društva u celini, do visokog

Grafik 8. Važnost tema GV: procene populacije (%)

- EFEKTI PREDMETA GRAĐANSKO VASPITANJE: GLAVNI NALAZI -

prihvatanja vrednosti koje se promovišu predmetom GV, odnosno 60% građana i građanki smatra da te vrednosti treba da budu utkane u opšte obrazovanje.

Po nekim stavovima i procenama, izdvajaju se određene demografske kategorije, a ta podela uglavnom ide po osama **obrazovanja, tipa naselja, statusa zaposlenosti i regiona**. Na primer, nezaposleni ispitanici u većoj meri smatraju da GV treba da bude obavezan predmet u odnosu na prosek (61%). Ispitanici koji najviše procenjuju značaj GV za razvoj društva u celini dolaze iz – ruralnih sredina (43%). Stav da je za decu bolje da pohađaju Versku nastavu umesto GV deli 35% niže obrazovanih i 33% penzionera. Po ovom stavu se izrazito razlikuju i roditelji čija deca pohađaju GV (16%) i VN (41%). Niže obrazovani ujedno i značajno više od proseka smatraju da je GV još jedan u nizu „zapadnjačkih izuma“. U onom delu uzorka koji iskazuje manje pozitivne stavove prema GV, takva tendencija (ali ne na svim stavovima) je izraženija kod građana Centralne Srbije, nižeg obrazovanog statusa, domaćica, penzionera i ispitanika iz ruralnih sredina. Nasuprot tome, učenici, studenti, više obrazovani, zatim ispitanici od 45-60 godina, iz beogradskog regiona, Vojvodine i urbanih sredina iskazuju pozitivnije stavove prema GV.

Tabela 2. Stavovi građana i građanki prema GV

	Ne slažem se	Slažem se
Vrednosti i sadržaji koje promoviše građansko vaspitanje trebalo bi da budu ugrađeni i u ostale predmete koje deca pohađaju tokom školovanja	11.9	59.4
Najbolje bi bilo kada bi deca pohađala i veronauku i građansko vaspitanje	18.4	55.5
Obučavanje za demokratiju, poput onog u nastavi građanskog vaspitanja, nužno je za društva poput Srbije	10.9	54.3
Nastavnici građanskog vaspitanja obavljaju važan posao za društvo u celini	15.1	54.0
Deca koja uče građansko vaspitanje postaju građani svesni svojih prava u građanskom društvu	13.6	51.9
Građansko vaspitanje bi trebalo da bude obavezan predmet i svako dete bi trebalo da ga pohađa	18.3	49.4
Odluka o tome da li će pohađati ili ne građansko vaspitanje treba da bude prepuštena isključivo učenicima	26.8	44.8
Građansko vaspitanje u školama u Srbiji sveukupno gledano do sada je imalo pozitivan uticaj na razvoj društva	18.9	36.6
<i>Za decu je važnije da pohađaju veronauku, nego građansko vaspitanje</i>	35.3	27.2
<i>Građansko vaspitanje je još jedan u nizu zapadnjačkih izuma koji za cilj ima promovisanje zapadnih vrednosti</i>	35.4	27.2

*zakošenim slovima su navedene negativne tvrdnje

4. ZAKLJUČAK

U celini, nalazi ove opsežne studije opisuju trenutno stanje, kako školski, tako i društveni kontekst u kom se odvija nastava Građanskog vaspitanja sada. Ovo je osvetljeno kroz perspektive svih relevantnih aktera: učenika i učenica koji pohađaju nastavu, nastavnika i nastavnica koji predaju GV, direktora i direktorki škola, opšte populacije (posredno i roditelja), osim predstavnika resornog Ministarstva. Pored toga, nalazi ukazuju i na određene trendove u promeni znanja i stavova kod učenika/ca, a na osnovu poređenja sa nalazima prethodne evaluativne studije.

Stavovi. U proseku, stavovi prema postojanju predmeta GV mogu da se označe pozitivnim, i to visoko pozitivne stavove imaju učenici i nastavnici, zatim direktori, a potom se u opštoj populaciji uočava umerenije pozitivan stav.

Vrednosti. Sličan obrazac se tiče i vrednosti koje se promovisu kroz sadržaj GV, kao što su demokratija, građanska participacija, nenasilno rešavanje konflikata itd. – većina vrednosti, smatraju ispitanici, je važna. Ipak, upadljivo je, i važno naglasiti, da učenici i učenice nisu zainteresovani za politička zbivanja, ne veruju državnim institucijama, i posledično iskazuju evroskepticizam.

Znanje. Učenici i učenice o sadržajima koji se predaju u okviru predmeta GV ne znaju mnogo, odnosno ne znaju dovoljno. Na više od pola pitanja u testu znanja, u proseku više od polovine učenika i učenica koji pohađaju nastavu GV nisu odgovorili tačno. Ipak, stepen znanja kod srednjoškolaca je veći nego pre deset godina.

Problemi. Izazovi, problemi i ograničenja u vezi sa izvođenjem nastave GV koje navode sve kategorije ispitanika konvergiraju ka jednom, a to je izostatanak sistemske i sistematske podrške ovom predmetu. Učenici veoma vole ovaj predmet, sadržaj predmeta i atmosferu na nastavi ocenjuju kao izrazito pozitivne, ali deluje kao da izostaje transfer naučenih vrednosti i znanja u druge kontekste, za šta medijatori mogu da budu upravo nepoverenje u institucije i lokalnu vlast, te navedeni izostanak podrške predmetu, koji ističu i nastavnici i direktori. Sistem ne prepoznaje predmet Građansko vaspitanje kao fundamentalno bitan, te nesklad između poruke o nebitnosti predmeta i načelne, neutemeljene u praksi poruke o bitnosti sadržaja predmeta otežava nastavnicima i nastavnicama održavanje i unapređenje nastave, a učenicima i učenicama sticanje i primenu znanja.